

סוגי סימנים

פתיחה

סוגייתנו עוסקת בסוגי סימנים, והדיון הראשון של הגמרא הוא ב"סימן העשוי להידרס" ומתוכו יוצאת הגמרא לעסוק בשאלות: האם מקום הוא סימן או לא, האם סימן הבא מאליו הוא סימן או לא, והאם מעבירין על האוכלים או לא. במסגרת זו של העיסוק בסימנים נשאל האם כל סימן משנה את עצם החפץ כך שתחול עליו חובת ההשבה אם אבד, או שנצרך דווקא סימן שהוא "טוב". השאלה שמלווה את הדיון היא השאלה האם כל הסימנים שווים זה לזה, או שמא יש סימנים שהם מובהקים ויש סימנים שאינם מובהקים; ההבדל בין סוגי הסימנים יכול גם ליצור הבדל הלכתי בין הסימנים שעשוי להשפיע על כוח פעולתו של כל סימן.

המקורות הבסיסיים

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא כב, ע"ב-כג, ע"א

כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו. אמר רבה: ואפילו בדבר שיש בו סימן. אלמא קסבר רבה: סימן העשוי לידרס – לא הוי סימן. רבא אמר: לא שנו אלא בדבר שאין בו סימן, אבל בדבר שיש בו סימן – חייב להכריז. אלמא קסבר רבא: סימן העשוי לידרס – הוי סימן. ואיכא דמתני להא שמעתא באנפי נפשה; סימן העשוי לידרס, רבה אמר: לא הוי סימן, ורבא אמר: הוי סימן. תנן: כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו, ברשות היחיד נוטל ומכריו. היכי דמי? אי דלית בהו סימן – ברשות היחיד מאי מכריו? אלא לאו – דאית בהו סימן, וקתני: ברשות הרבים הרי אלו שלו, אלמא: סימן העשוי לידרס לא הוי סימן, תיובתא דרבא! – אמר לך רבא: לעולם דלית בהו סימן, ודקא אמרת ברשות היחיד מאי מכריו – מכריו מקום. ורבה אמר: מקום לא הוי סימן. דאיתמר: מקום, רבה אמר: לא הוי סימן, ורבא אמר: הוי סימן. תא שמע:

רש"י, שם

העשוי לידרס – שהמקום שהוא שם רגל בדריסת בני אדם, והחפץ נמוך ונוח לידרס. לא הוי סימן – שאין בעליו סומך לתת בו סימן, מימר אמר: נשחת הסימן בדריסת הרגלים. ברשות היחיד – כגון בשדה זרועה, שאין רוב בני אדם דורכין בה, ויש מיעוט שהולכין בה. הכי גרסינן: אי דלית בהו סימן ברשות היחיד מאי מכריו – כלומר: כי מכריו זה מצא אבידה מאי מכריו, שיוכל ליתן האובד סימן בה? מכריו מקום – ואינו מכריו שם האבידה אלא שם המקום: מי שאבדה ממנו אבידה במקום פלוני יבא ויאמר מה איבד, וזה בא ואומר: אבדתי שם חפץ פלוני. והאלומות – עומרים גדולים. רבה היכי מתרץ לה – רבה דאמר טעמא דרשות הרבים משום דנדרס, מאי שנא אלומות? ורבא – דמוקים לכריכות כשאין בו סימן, מאי שנא כריכות ומאי שנא אלומות? רבה מתרץ לטעמיה – דטעמא דרשות הרבים דכריכות משום

כריכות ברשות הרבים – הרי אלו שלו, ברשות היחיד – נוטל ומכריו. והאלומות, בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד – נוטל ומכריו. רבה היכי מתרץ לה ורבא היכי מתרץ לה? רבה מתרץ לטעמיה – בסימן, ורבא מתרץ לטעמיה – במקום. רבה מתרץ לטעמיה בסימן: כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו – דמדרסא, ברשות היחיד נוטל ומכריו – דלא מדרסא, והאלומות בין ברשות הרבים ובין ברשות היחיד נוטל ומכריו – כיון דגביהן, לא מדרסא. ורבא מתרץ לטעמיה במקום: כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו – דמינשתפא, ברשות היחיד חייב להכריז – דלא מינשתפא, והאלומות בין ברשות הרבים ובין ברשות היחיד נוטל ומכריו – כיון דיקירי לא מינשתפא. תא שמע: ככרות של נחתום – הרי אלו שלו. הא של בעל הבית – חייב להכריז. של בעל הבית מאי טעמא – כיון דאית בהו סימן, דמידע ידיע רפתא דאיניש איניש הוא, ולא שנא רשות הרבים ולא שנא רשות היחיד – נוטל ומכריו, אלמא: סימן העשוי לידרס הוי סימן, תיובתא דרבא – אמר לך רבה: התם היינו טעמא, משום דאין

סימן, ובדבר שיש בה סימן. במקום – טעמא דכריכות ברשות הרבים משום מקום, ובדבר שאין בו סימן. דמדרסא – וסימן העשוי לידרס הוא. דמינשתפא – מתגלגל ברגלי אדם ובהמה, ואינה נמצאת במקום שנפלה תחילה. דיקירי – כבידות. הא של בעל הבית חייב להכריז – ואף על גב דבהדיא תני לה במתניתין, אידי דנקט לאותביה מרישא כריכות ברשות הרבים דאותיב מינה לרבא, נקט נמי לאותוביה לרבה מדוקיא דרישא. אין מעבירין על האוכלין – המור צא אוכלין בדרך אין רשאי לעד בור עליהם ולהניחם שם, הלכך לא נדרסו, שמי שמצאן ראשון הגביהן. אין מעבירין על האוכלין – לאו לשון דריסה הוא, אלא כמו אין מעבירין על המצות (יומא לג, א). חיישי לכשפים – סבורים שמחמת כשפים הונחו לשם, כדי להכשיל הדורסים עליהן, ונהי נמי דאין מגביהין אותם, מיהו לא דרסי עליהן, משום כשפים. לימא כתנאי – פלוגתא דרבא ורבא. הבא מאיליו – הראוי לבא מאיליו, כגון חרס פעמים שנופל בעיגול.

מעבירין על האוכלין. – והא איכא נכרים! – נכרים חיישי לכשפים. – והאיכא בהמה וכלבים! – באתרא דלא שכיחי בהמה וכלבים. לימא כתנאי, רבי יהודה אומר: כל דבר שיש בו שינוי – חייב להכריז. כיצד? מצא עיגול וב' תוכו חרס, ככר ובתוכו מעות. מכלל דתנא קמא סבר: הרי אלו שלו. סברוה: דכולי עלמא סימן הבא מאיליו – הוי סימן, ומעבירין על האוכלין. מאי לאו – בסימן העשוי לידרס קא מיפלגי, מר סבר: לא הוי סימן, ומר סבר: הוי סימן? – אמר רב זביד משמיה דרבא: אי סלקא דעתך דקא סבר תנא קמא סימן העשוי לידרס לא הוי סימן, ומעבירין על האוכלין – ככרות של בעל הבית ברשות הרבים אמאי מכריז? אלא אמר רב זביד משמיה דרבא: דכולי עלמא סברי סימן העשוי לידרס – הוי סימן, ומעבירין על האוכלין. והכא – בסימן הבא מאיליו קא מיפלגי. דתנא קמא סבר: סימן הבא מאיליו – לא הוי סימן, ורבי יהודה סבר: הוי סימן. ורבה אמר לך: דכולי עלמא סברי סימן העשוי לידרס – לא הוי סימן, ואין מעבירין על האוכלין. והכא – בסימן הבא מאיליו קא מיפלגי. דתנא קמא סבר: סימן הבא מאיליו – לא הוי סימן, ורבי יהודה סבר: הוי סימן. ורבה אמר לך: דכולי עלמא סברי סימן העשוי לידרס – לא הוי סימן, ואין מעבירין על האוכלין. והכא – בסימן הבא מאיליו קא מיפלגי. דתנא קמא סבר: סימן הבא מאיליו – לא הוי סימן, ורבי יהודה סבר: הוי סימן. ורבה אמר לך: דכולי עלמא סברי סימן העשוי לידרס – לא הוי סימן, ואין מעבירין על האוכלין. והכא – בסימן הבא

הוי סימן – דאמרינן: לשם סימן נתנו שם, ולא נפל מאליו, ודבר שיש בו סימן הוא, ואפילו הכי פליגי רבנן ואמרי: הרי אלו שלו, משום דקסברי מעבירין על האוכלין, והוה ליה סימן העשוי לידרס. ור' יהודה סבר הוי סימן – ואף על פי שזה עשוי לידרס – נמי הוי סימן. ומעבירין על האוכלין – ואפילו הכי ככרות של בעל הבית חייב להכריז, דסימן העשוי לידרס הוי סימן, ועיגול היינו טעמא – דסימן הבא מאיליו לאו סימן הוא, ור' יהודה סבר הוי סימן. ורבה אמר לך כו' – והכא היינו טעמא דר' יהודה משום שאין מעבירין על האוכלין, ותנא קמא הכי נמי אית ליה אין מעבירין, ומשום הכי ככרות של בעל הבית חייב להכריז, וטעמייהו בעיגול – משום דסימן הבא מאיליו הוא, ור' יהודה סבר הוי סימן. איכא דאמרי סברוה כו' – וכי אתמר לימא כתנאי – אין מעבירין על האוכלין אתמר. הלכתא כריכות ברשות הרבים כו' – כדמוקי לה בשאין בו סימן. ברשות היחיד אי דרך נפילה הרי אלו שלו – דליכא למימר מקום הוי סימן, דהא לא ידע היכא נפיל מיניה.

אי דרך הינוח נוטל ומכריז – מקום, ולא יניחם שם, שמא ימצאם נכרי ויטלם, ושמא שכחום הבעלים. אבל בדבר שיש בו סימן כו' – רבא לטעמיה, דאמר: סימן העשוי לידרס הוי סימן".

מאיליו קמיפלגי. תנא קמא סבר: לא הוי סימן, ורבי יהודה סבר: הוי סימן. איכא דאמרי: סברוה דכולי עלמא סימן הבא מאיליו הוי סימן, וסימן העשוי לידרס – לא הוי סימן. מאי לאו – במעבירין על האוכלין קא מיפלגי, דמר סבר: מעבירין, ומר סבר: אין מעבירין. אמר רב זביד משמיה דרבא: אי סלקא דעתך סבר תנא קמא סימן העשוי לידרס לא הוי סימן, ומעבירין על האוכלין – ככרות של בעל הבית ברשות הרביס אמאי מכריז? אלא אמר רב זביד משמיה דרבא: דכולי עלמא סברי: סימן העשוי לידרס – הוי סימן, ומעבירין על האוכלין. והכא – בסימן הבא מאיליו קא מיפלגי, דתנא קמא סבר: סימן הבא מאיליו – לא הוי סימן, ורבי יהודה סבר: הוי סימן. ורבה אמר לך: דכולי עלמא סברי סימן העשוי לידרס – לא הוי סימן, ואין מעבירין על האוכלין. והכא – בסימן הבא מאיליו קא מיפלגי, תנא קמא סבר: סימן הבא מאיליו – לא הוי סימן, ורבי יהודה סבר: הוי סימן".

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא
כה, ע"ב

רש"י, שם

ברקתא דנהרא – והיין
בא לעיר בספינה,
והלוקחין מפנין הספינה
ומניחו על שפת הנהר,
ונושאיין אחת אחת,
ופעמים ששוכח.
איכא דאמרי כו' – נפקא
מינה דאפילו כוון ואמר
מקום מושבה מסוים –
לא הוא סימן.
כופרא – זפת, דבר
שאיין בו סימן הוה.
מחסס – לשון 'לא
תחסס' (דברים כה) –
מגמגם בדבר ולבו נוקפו.
דקדחו ביה חלפי –
אורטי"א בלעז, סרפד,
גדלו עליה, שמע מינה
מימים רבים היה שם,
וכבר נואשו הבעלים.

בעא מיניה רב ביבי מרב נחמן: מקום הוא
סימן, או לא הוא סימן? אמר ליה: תניתוה,
מצא חביות של יין ושל שמן ושל תבואה
ושל גרוגרות ושל זיתים – הרי אלו שלו.
ואי סלקא דעתך דמקום הוא סימן, לכרוז
מקום! – אמר רב זביד: הכא במאי עסקי?
נן – ברקתא דנהרא. אמר רב מרי: מאי
טעמא אמרו רבנן רקתא דנהרא לא הוא
סימן – דאמרינן ליה: כי היכי דאתרמי
לדידך אתרמי נמי לחברך. איכא דאמרי
רי, אמר רב מרי: מאי טעמא אמרו רבנן
מקום לא הוא סימן – דאמרינן ליה: כי היכי
דאתרמי לדידך האי מקום, אתרמי נמי
לחברך האי מקום. ההוא גברא דאשכח
כופרא בי מעצרתא, אתא לקמיה דרב.
אמר ליה: זיל שקול לנפשך, חזייה דהוה
קא מחסס, אמר ליה: זיל פלוג ליה לחייא
ברי מיניה. לימא קא סבר רב מקום לא
הוה סימן? – אמר רבי אבא: משום יאוש
בעלים נגעו בה, דחזא דקדחי ביה חלפי.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא
כה, ע"ב

רש"י, שם

משנה. מצא אחר הגפה או אחר
הגדר גוזלות מקושרים, או בש"י
בילין שבשדות – הרי זה לא יגע
בהן. מצא כלי באשפה, אם מכור
סה – לא יגע בו, אם מגולה – נוטל
ומכרוז.
גמרא. מאי טעמא? דאמרינן: הני
אינש אצנעינהו, ואי שקיל להו
– לית להו למרייהו סימנא בג"י
ווייהו, הלכך לשבקינהו עד דאתי
מרייהו ושקיל להו. ואמאי? ליהו
קשר סימנא! – אמר רבי אבא בר
זבדא אמר רב: במקושרין בכנ"י
פיהן, דכולי עלמא הכי מקטרי
להו. – ולהו מקום סימן? – אמר
רב עוקבא בר חמא: במדדין. – אי
במדדין – מעלמא אתו, ומותרין!
– איכא למימר מעלמא אתו,
ואיכא למימר אינש אצנעינהו,
והוה ליה ספק הינוח, ואמר רבי
אבא בר זבדא אמר רב: כל ספק
הינוח – לכתחילה לא יטול, ואם
נטל – לא יחזיר.

משנה. גפה – סתימת כותל של
עץ או של קנים.
גדר – של אבנים.
לא יגע בהן – טעמא מפרש
בגמרא.
מכוסה לא יגע בו – דאין זו
אבידה שיהא מוזהר עליה בלא
תוכל להתעלם – דמשתמר הוא.
גמרא. במדדין – ממקום למקום.
מעלמא אתו – ואין זה הינוח,
וכיון דאין בהן סימן – נימא הרי
אלו שלו.
ואיכא למימר אינש אצנעינהו
– הואיל ומקושרין.
ספק הינוח – בדבר שאין בו
סימן, וכל שכן ודאי הינוח.
לכתחילה לא יטול – דאי
שקלת לה ליכא למרייהו סימנין
למיתב בהו, ויפסיד, הלכך לא
יטול, והבעלים יזכרו ויבאו
ויטלו.
ואם נטל לא יחזיר – דהא ליכא
דיהיב סימנא.

מעשה מאבידת בת מלך

והלך כמה שנים לבקשה. וישב עצמו, שבודאי בישוב לא נמצא הר של זהב ומבצר של מרגליות, כי הוא בקי במפת העולם (שקורין 'לאנד קארט') ועל כן אלך אל המדבריות. והלך לבקש שה במדבריות כמה וכמה שנים. אחר כך ראה אדם גדול מאד, שאינו (גדר) אנושי כלל שיהיה אדם גדול כל כך. ונשא אילן גדול, שבישוב אינו נמצא אילן גדול כזה, ואותו האיש שאל אותו: מי אתה?

ואמר לו: אני אדם. ותמה ואמר שזה כל כך זמן שאני בהמדבר ולא ראיתי מעולם בכאן אדם. וספר לו כל המעשה הנ"ל ושהוא מבקש הר של זהב ומבצר של מרגליות.

אמר לו: בודאי אינו נמצא כלל, ודחה אותו ואמר לו שהשיאו את דעתו בדבר שטות כי בודאי אינו נמצא כלל והתחיל לבכות מאד ... אמר לו (האדם המשנה להשני למלכות): לדעתי היא שטות, אך מחמת שאתה מתעקש הנה אני ממנה על כל החיות אעשה למענך ואקרא לכל החיות כי הם רצים את כל העולם... אמר לו (האדם המשנה לה שני למלכות): הנה במדבר נמצא שם אחי, והוא ממנה על כל העופות. ואולי יודעים הם מחמת שהם פורחים באויר בגבוה. אולי ראו הר ומבצר הנ"ל. ותלך אליו ותאמר לו שאני שלחתי אותך אליו... אמר לו (האדם השני הזה להשני למלכות), להלן במדבר נמצא שם אחי שממנה על כל הרוחות, והם רצים כל העולם; אולי יודעים הם... ואמר לו (האדם השלישי להשני למלכות): הלא אתה רואה ששטות ספרו לפניך. והתחיל לבכות מאד ואמר: אני יודע שישנו בודאי. בתוך כך ראה שבא עוד רוח אחד, וכעס עליו הממנה הנ"ל: מדוע נתאחרת לבוא, הלא גזרתי שיבואו כל הרוחות ולמה לא באת עמהם? השיב לו שנתעכבתי מחמת שהייתי צריך לשאת בת מלכה אל הר של זהב ומבצר של מרגליות. ושמת מאד. ושאל הממנה את הרוח: מה יקר שם. (היינו איזה דברים הם שם ביקר ובחשיבות), ואמר לו שכל הדברים הם שם ביקר גדול.

מהלך הסוגיה

א. הסבר הגמרא: מחלוקת רבה רבא

הגמרא פותחת בדיון על אמירת המשנה שכריכות ברשות הרבים הרי הם שלו: רבה אומר שכריכות ברשות הרבים הרי הם שלו אפילו אם יש בהן סימן, ומכאן מסיקה הגמרא שרבה סבר שסימן העשוי להידרס אינו סימן, כלומר, שהימצאות החפץ האבוד ברשות הרבים גורמת לו להידרס ברגלי הרבים ולסלמן להישחק - עד שאינו סימן. רבא, לעומת זאת, אמר שאם בכריכות יש סימן - מוצאם חייב להכריז עליהן, ומכאן מסיקה הגמרא שלדעתו סימן העשוי להידרס הווי סימן.

ממשיכה הגמרא ומצטטת משנה הקובעת שכריכות ברשות הרבים הרי הן שלו, וברשות היחיד נוטל ומכריז, ומדייקת ממנה שמדובר בכריכות עם סימן באופן הבא: אם אין בהן סימן הוא פטור מלהכריז עליהן אם נמצאו ברשות היחיד, אלא שהמשנה אומרת שצריך להכריז, וכך משמע שמדובר בכריכות עם סימן. אכן, למרות זאת אין צורך להכריז עליהן אם נמצאו ברשות הרבים, ומכך משמע שסימן העשוי להידרס (בגלל רשות הרבים) אינו סימן - כדעת רבה, ואם כך קשה על דעת רבא!

משיב רבא: מדובר במצב שאין בו סימן ובמצב זה, כאשר אין סימן ברשות היחיד, ההכרזה היא לא על הסימן אלא על המקום שבו נמצאה האבירה, המשמש כסימן בפני עצמו, ואילו רבה אומר: מקום אינו סימן.

עולה מכאן שלפי שיטת רבא מוצא האבירה מכריז על מקום ואילו לפי שיטת רבה המוצא אינו מכריז על מקום, ומכאן שיש בין רבא לרבה מחלוקת כפולה: רבא אומר: סימן העשוי להידרס הוא סימן ומקום הוא סימן; רבה אומר: סימן העשוי להידרס אינו סימן ומקום אינו סימן. מבחינה למדנית, כמובן, כאשר יש מחלוקת כפולה תמיד יש לשאול האם לשתי המחלוקות יש שורש משותף, האם ישנה

נקודה העומדת בלב המחלוקות ומהווה מעין נקודה יסודית של כל אחת מן השיטות שהמחלוקות השונות הן רק מופע שלה.

ב. מקום

רש"י ותוספות חולקים בנוגע לאופן ההכרזה על מקום על פי שיטת רבא. לפי רש"י:

מכריז מקום – ואינו מכריז שם האבידה אלא שם המקום: מי שאבדה ממנו אבידה במקום פלוני יבא ויאמר מה איבד, וזה בא ואומר: אבדתי שם חפץ פלוני.

רש"י מסביר שכאשר המוצא מכריז על האבידה הוא לא מכריז מה מצא אלא רק את המקום שבו היא נמצאה, והמאבד צריך לתת סימן בדמות זהות האבידה. בעלי התוספות, לעומת זאת, סוברים אחרת:

אי דליכא סימן מאי מכריז – פירוש: למה צריך להכריז המוצא, מאחר שהאובד אין בו סימן ליתן? ומשני: דזה מכריז שאותו שאבד יתן סימן מקום. וכן לקמן (דף כח). דקאמר כדי שילך שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד היינו נמי שהמוצא מכריז והאובד יתן סימן.

כלומר, לדעתם המוצא מכריז מה מצא ודורש מהמאבד לתת סימן בדמות המקום שבו נמצאה האבידה. מעניין לראות שעל פי התוספות הנושא העיקרי של סוגייתנו, שעומד בבסיס שתי המחלוקות, הוא סוגיית המקום: בעלי התוספות אומרים שרבה סבר שסימן העשוי להידרס אינו סימן בגלל שהוא סבר שמקום אינו סימן. כלומר, הם מנסים לאחד את הדיון בסוגיית המקום כסימן עם סוגיית סימן העשוי להידרס⁹⁶.

ג. ראיות הגמרא

הגמרא מנסה להביא ראיות לכל אחת מן השיטות. הגמרא מקשה על שיטת רבה ועל שיטת רבא מהברייתא הקובעת שכריכות ברשות הרבים הן שלו, וברשות היחיד – נוטל ומכריז, ואילו אלומות, בין ברשות היחיד ובין ברשות הרבים – נוטל ומכריז. הרישא קשה על רבה שאמר שבאופן עקרוני סימן העשוי להידרס אינו סימן ועל כן ההלכה אמורה להיות שהכריכות תמיד שלו ויותר מכך, אם סימן העשוי להידרס אינו סימן מדוע תמיד יהיה חייב להכריז עליהן? ואלו לרבא שאמר שסימן העשוי להידרס הוא סימן וחייב להכריז – קשה מהסיפא: מדוע שכריכות ברשות יהיו שלו? על כך רבה יאמר שכריכות ברשות הרבים הן שלו מכיוון שהסימן שיש בהן הוא סימן העשוי להידרס שאינו סימן.

אכן, ברשות היחיד סימן כזה אינו עשוי להידרס ולכן יש להכריז עליהן. אבל במקרה של אלומות כאשר יש בהן סימן, הדין יהיה שונה משום שהן גדולות והן לא נדרסות ברגלי האנשים.

רבא, לעומת זאת, יאמר שהכריכות הנמצאות ברשות הרבים שייכות למוצא משום שהן מתגלגלות ממקום למקום ברגלי העוברים ושבים ולכן המקום שבו נמצאו אינו סימן, שהרי זה לא המקום שבו הן אבדו; אכן, מאחר שבכריכות היחיד הכריכות לא מתגלגלות ממקום למקום, שהרי אין שם עוברים ושבים, המקום הוא סימן ולכן המוצא חייב להכריז עליהן. אלומות, לעומת זאת, לעולם אינן מתגלגלות בשל כובדן, ולכן מוצאן חייב להכריז עליהן, שמקום מציאתן הוא המקום שבו אבדו והוא סימן.

הגמרא ממשיכה בדיון שלה ומנסה לדייק מדין המוצא כיכרות של נחתום האם מקום הוא סימן או לא: הדין הוא שכיכרות של נחתום שייכות למוצא, ומכאן שככרות של בעל הבית אינן של המוצא והוא חייב להכריז עליהן, בין ברה"י ובין ברה"ר, וזאת מכיוון שבניגוד לכיכרות של נחתום שעשויות בדפוס תעשייתי הגורם לכך שכל כיכר לחם דומה לחברתה ולכן גם נטולת סימן, בכיכרות של בעל

⁹⁶ תוס' לבבא מציעא כב, ע"ב ד"ה ורבה: ורבה אמר מקום לא הוי סימן – ולפי דסבירא ליה לרבה מקום לא הוי סימן הוצרך לומר דסי' העשוי לידרס לא הוי סימן.

הבית יש סימן ובעל הבית מכיר את אפייתו ולכן המוצא חייב תמיד להכריז. יוצא מכך שסימן העשוי להידרס הנו סימן, שהרי גם אם מצא כיכר של בעל הבית ברה"ר חייב להכריז, ולכאורה דברים אלו קשים על רבה. על כך עונה רבה שאוכל הוא מקרה שונה מכיוון שעל דברי מאכל לא דורכים (אלא מגביהים אותם) ולכן הסימן שיש בהם נשאר ובנוסף מדובר במקום שלא שכיחים בו כלבים וחיות אחרות ולכן גם אין חשש שהם הזיזו את הכיכרות או אכלו את הסימן - ולכן המוצא חייב להכריז בכל מצב.

לפי הגמרא יש סדרה של מציאויות שבהן סימן מקום או סימן העשוי להידרס הם סימן ראוי, ואלו הם: כאשר הסימן לא יכול להידרס, כאשר האבידה לא יכולה להתגלגל ממקומה והעובדה שלא מעבירין על האוכלים.

ד. חלות או ממשות

מעיון בראשונים ניתן לראות בסוגיה שלנו מגמות שונות שעוסקות ברמת קיומו של הסימן אל מול רמת תפקודו.

רש"י, למשל, אומר שדבר העשוי להידרס אין בעליו מראש סומך לתת לו סימן, כי הוא יודע שיש סיכוי שהחפץ יידרס והסימן ייפסד⁹⁷; לפי רש"י, סימן העשוי להידרס ספק יישאר ספק לא, ולכן מבחינת הבעלים אין בכלל סיבה לבקש את האבידה על בסיס סימן זה מאחר שסימן מעין זה הוא סימן ספק, וככזה הוא לא נחשב סימן ודאי ולא יוצר את המציאויות ההלכתית שיוצרת חובת השבה. משום כך בעליו לא סומך עליו: הוא לא סומך שהוא סימן מספיק "אמיתי" כדי שיוכל לדרוש בעזרתו.

רבינו חננאל במקום אומר דברים מעניינים:

פ"י סימן העשוי לידרס כגון קשירת כריכות וכיוצא בהן שאם ידרסו יותרו הקשרים ובטל הסימן. וקתני סימן העשוי לידרס, רבה אמר לא הוי סימן ודינו כדין דבר שאין בו סימן, ורבה אמר הוי סימן.

לפי ר"ח (וגם לפי רש"י) בסימן העשוי להידרס יכול להיות שבפועל הבעלים אכן נתן סימן, אך נתינת סימן כזה היא חסרת משמעות וכאילו שלא ניתן סימן כלל. מדברי הר"ח יוצא שלדעת רבה (שסימן העשוי להידרס הוא לא סימן) הסימן קיים בפועל, פיזית, אך זהו סימן שאין בו חלות של סימן; הסימן, כל סימן, אמור להשפיע על דין החפץ וכאן, מאחר שהסימן עשוי להידרס, הוא נחשב כאילו הוא אינו וכאילו הבעלים לא נתן סימן בחפץ כלל והוא אינו משפיע על החפץ.

דברי רש"י שראינו לעיל מסתדרים עם גישתו העקרונית של רש"י שעליה עמדנו בסוגיות הקודמות: רש"י עוסק בחלות של אבידה שמגדירה את המציאויות ההלכתית של האבידה; ברגע שיש סימן כלשהו באבידה, היא נכנסת לגדר של אבידה שיש בה סימן והיחס ההלכתי אליה הוא בהתאם. לאור זאת מוקד ההגדרה של סימן העשוי להידרס הוא בכך שסימן מעין זה, על אף שהוא קיים בפועל הוא אינו סימן שמשפיע מבחינה הלכתית; מאחר שהוא סימן שאינו ודאי במציאות, גם אין ודאות שסימן זה יישאר על האבידה.

הר"ח, לעומת זאת, מגדיר סימן העשוי להידרס כסימן ללא חלות של סימן, אך עקרונית, גם סימן העשוי להידרס היה יכול לשנות את החלות של החפץ אם הוא היה קיים או שהבעלים היו שמים סימן בחפץ, כי לשיטתו סימן משנה את החלות של החפץ ולא משנה סוג הסימן, אלא שבפועל הסימן בחפץ זה פשוט אינו קיים: או מפני שבעליו לא שמו אותו בחפץ מרישא או מפני שהוא נדרס ברגלי העוברים והשבים.

⁹⁷ רש"י למסכת בבא מציעא כב, ע"ב ד"ה לא הוי סימן: שאין בעליו סומך לתת בו סימן מימר אמר נשחת הסימן בדריסת הרגלים:

על פי הריטב"א, הבעיה בסימן העשוי להידרס או בסימן במקום היא היא רמת תפקודו ולא עצם קיומו:

ובכריכות ברה"ר אשמועינן דמקום לא הוי סימן כיון דמנשתפו, וסימן אחר בגופם נמי לא הוי סימן, לפי שכל שהוא עשוי להידרס ברגלי אדם אינו סימן לסמוך עליו, ולא קאמר אלא בדדמי.

מהריטב"א עולה שהבעיה בסימן מקום ובסימן העשוי להידרס אינה שהם לא נחשבים סימן כלל או שהבעלים לא שם סימן בחפץ העשוי להידרס - אלא שהם לא סימן שאפשר לסמוך עליו, או שהם סימן שנופל. מדבריו עולה שסימן על חפץ אינו מספיק כדי להגדיר את החפץ ככזה שיש לו דין הכרזה שונה; בכדי שלסימן תהיה משמעות הוא צריך שיהיה סימן משמעותי, שמלמד שהחפץ אינו הפקר ואינו של המוצא, סימן שהמאבד יכול לסמוך עליו.

על פי דברי הריטב"א השאלה שהסוגיא שלנו מעלה היא האם הסימן אכן מייחד את החפץ או לא; לדבריו, לא מספיק שהאבידה מסומנת אלא שצריך לדעת גם מהו התפקוד של הסימן הזה. העובדה שיש סימן על החפץ אינה משנה את גדרו של החפץ; האבידה היא אותה אבידה, חפץ אבוד, והסימן לא משנה עובדה זו. הדבר היחיד שהסימן יכול לעשות הוא לסמן למוצא שניתן לקיים בחפץ את מצוות השבת האבידה ולהחזירו לבעליו או לאפשר למאבד שלא להתייאש, וסתם סימן אינו מספיק לכך ונדרש סימן משמעותי, "סימן שעושה את העבודה".

מדברי רש"י, לעומת זאת, ניתן להבין שאם היה סימן, אפילו בדבר העשוי להידרס, אפשר בהחלט שהסימן הזה היה פועל את פעולתו וזאת מכיוון שברגע שיש סימן בחפץ אין בו חלות של ייאוש ויש בו חלות של חפץ שיש בו סימן ויש בו חובת השבה ובעלות של המאבד. אלא שהבעיה, לפי רש"י, היא שסימן העשוי להידרס לא יכול להוות פקטור משמעותי מפני שהוא לא נוכח; לא רמת המשמעות שיש בו מעניינת את רש"י - הוא לא מסתכל על המשמעות של הסימן, אלא, לדבריו, אם יש סימן אזי הוא משפיע, רק שכאן אין כזה, מאחר ויש

סיכוי סביר שהוא יידרס וישחת לגמרי. באותו אופן רש"י מסתכל גם על שאר הסיטואציות שנידונות יחד עם הסימן העשוי להידרס (דבר מאכל, חפץ כבד ועוד): כל אחת מהסיטואציות הללו בשילוב סימן-מקום או סימן העשוי להידרס עשויה לייצר לרש"י סימן שפועל כראוי.

ה. כל הסימנים אותו הדבר?

כפי שראינו, רש"י אומר שכאשר המוצא מכריז על אבידה לפי מקומה, הוא לא מכריז את שם האבידה אלא את המקום שבו היא נמצאה, ומי שאיבד אבידה במקום פלוני יבוא ויאמר מה הוא איבד כשישמע שמכריזים שנמצאה במקום זה.

לכאורה זו הנחייה מוזרה מאוד, שהרי אם למקום יש גדר של סימן, איך המוצא מכריז עליו, והרי הסימן אמור להיות מה שהמאבד אומר למוצא כדי לדרוש את האבידה מיידיו, ולא להפך! כזכור, בעלי התוספות אומרים שהיפך מרש"י: לדבריהם, במקרה של סימן-מקום, המוצא מכריז על כך שנמצא חפץ מסוים, ובמקרה זה המאבד בא ואומר אני איבדתי חפץ כזה במקום פלוני, והמקום הוא מה שמהווה סימן והוכיח את בעלות המאבד על החפץ, ממש כמו כל סימן אחר. ובאמת דבריהם של בעלי התוספות מובנים הרבה יותר מדברי רש"י, מכיוון שמבחינתו ההכרזה בסימן-מקום דומה להכרזה על כלל האבידות האחרות.

אכן, מדברי רש"י אלו ניתן להבין נקודה משמעותית ביותר בנוגע לסימני אבידה. לפי רש"י, לא כל הסימנים זהים וישנם סוגים שונים של סימנים - שיוצרים דיני הכרזה שונים. יש סימן רגיל שיוצר חלות של מצוות השבת אבידה בחפץ - ולכן המאבד צריך לתת את סימניו של החפץ שאיבד למוצא, ויש גם סימן מסוג אחר, סימן-מקום שאינו יוצר חלות בחפץ. מאחר שסימן-מקום זה אינו סימן בחפץ עצמו, דינו שונה וגם דרך ההכרזה עליו שונה. מבחינת רש"י אפשרי לחלק בין סוגים שונים של סימנים שכן הוא לא מחפש דווקא שיטה שמאחדת בין סוגי הסימנים השונים, אלא כל סימן יוצר התנהלות הלכתית אחרת ולכן דרך הסימן בו שונה גם כן.

בעלי התוספות, לעומת זאת, מנסים לאחד את סוגי הסימנים השונים לדרך התנהלות אחידה: הסימנים נדרשים באותה הצורה על ידי המוצא ולא משנה לאיזה סוג סימן הם שייכים; ברגע שיש סימן, סימן זה הוא הדבר שאותו המאבד אמור לומר למוצא כדי לקבל את המציאה, ואם יש בעיה בסימן זה, תהיה לו בעיה לקבל את האבידה חזרה מהמוצא.

לאחר שהגדרנו את שיטות רש"י ובעלי התוספות, ניתן להבין מדוע הם אומרים שיש קשר בין דעת רבה שמקום הוא לא סימן ובין דעתו שסימן העשוי להידרס אינו סימן; שיטת רבה לפי התוספות היא שיטה אחדותית בנוגע לסימנים, שכן, בסופו של דבר, סימן העשוי להידרס וסימן-מקום הם סימנים חלקיים שהמאבד אינו בטוח בהם; השאלה העקרונית בסוגיה היא האם סימנים חלקיים פועלים. אם סימנים חלקיים מסוימים פועלים - הוא הדין ליתר הסימנים החלקיים, ואם לא - אז לא. כלומר: אם סימן-מקום לא פועל את פעולתו ולא מאפשר למאבד לדרוש את החפץ שלו בחזרה מהמוצא, אז גם סימן העשוי להידרס לא יפעל.

במידה ונגדיר את הדברים לפי דרכם העקרונית של בעלי התוספות כפי שראינו אותה עד כה, נבין שהדברים קשורים לשיטתם במשמעותו של הסימן בתהליך הייאוש. כזכור, התוספות הגדירו ייאוש כתהליך ארוך של התרצות שעובר על המאבד וגורם לו להפנים את הרעיון שהחפץ כבר לא יחזור אליו; השאלה העקרונית על פי התוספות אפוא היא האם סימן חלקי יוצר ממשות של חוסר ייאוש; או: במוקד הסוגיה, לפי הבנתם, מונחת השאלה האם סימן שאנו מגדירים אותו כסימן פחות וחלקי, עוצר את תהליך ההתרצות הזו.

התוספות יסבירו את מחלוקת רבה ורבה כמחלוקת בסימנים חלקיים, גדרם ומידת עוצמתם - אך מבחינת רש"י השאלה היא אחרת; מבחינתו, השאלה היא האם סימן ספק, סימן שאינו בגוף החפץ ולא ברור האם הוא נמצא, הוא סימן המספיק כדי ליצור חיוב הלכתי של

השבת אבידה ולהפוך את האבידה לחפץ שיש עליו חובת השבה. על פי רש"י, מאחר שייאוש הוא הגדרה הלכתית, ראוי להגדיר בכל מקרה לגופו איזו מין חלות יש כאן; מבחינה זו, לדעתו, ברגע שיש סימן ולא משנה מאיזה סוג - יש סימן, עם כל המשמעויות ההלכתיות הנלוות לכך, ומאחר שיש פה אבידה עם דיני סימנים, לא שייך לדרוש איזה כלל מסוים בנושא. סימן-מקום הוא אכן סימן מיוחד כי הוא לא סימן בגוף החפץ, אלא שגוף החפץ כולו שנמצא במקום מסוים הוא הסימן - ולכן כאן יכריז המוצא על המקום והמאבד יכריז על החפץ עצמו.

מבחינה זו אין חובה לקשור דווקא בין שתי המחלוקות, הדין בסימן-מקום לאו דווקא יהיה הדין בסימן העשוי להידרס, ולכן מבחינת רש"י אין לקשור דווקא בין סימן העשוי להידרס ובין סימן-מקום, שכן אין הכרח שמדובר באותה מחלוקת אלא בדיון על סימנים מסוגים שונים.

ו. היחס בין סימן העשוי להידרס וסימן מקום

לקראת סוף הסוגיה מובא שרב זביד אומר שההלכה בסוגיה היא כדברי רבא, וכך אכן הרי"ף פוסק להלכה וכותב שאומר שכריכות ברשות הרבים הרי הן שלו, וברשות היחיד חייב תמיד להכריז על אבידה שיש בה סימן:

אמר רב זביד משמיה דרבא: הלכתא כריכות ברה"ר הרי אלו שלו, ברה"י אי דרך נפילה הרי אלו שלו, אי דרך הנחה חייב לה"כריז, וזה וזה בדבר שאין בו סימן, אבל בדבר שיש בו סימן, בין ברה"ר בין ברה"י, בין דרך נפילה בין דרך הנחה, חייב להכריז.

מדברים אלו עולה שדעת הרי"ף היא שסימן העשוי להידרס הוא סימן. אכן, מעניין לגלות שהרי"ף אינו מתייחס כלל בסוגיה זו לנושא של סימן-מקום - ואפשר שהתעלמות זו מלמדת שהרי"ף אינו קושר בין שתי המחלוקות.

בהמשך, הרי"ף פוסק שמקום הווי סימן, אך פסיקה זו מנותקת מדברי רב זביד⁹⁸ כחלק מן דיון בסימן משקל, מידה ואז מקום. מיד מקשה בעל המאור⁹⁹: מדוע הרי"ף היה צריך לפסוק כך בהמשך? והרי כבר אמר קודם לכן שהלכה היא כמו רב זביד וכמו רבא, שסימן העשוי להידרס הווי סימן משמע שמקום הווי סימן! - משיב על כך המלחמות ה':

אמר הכותב: אף בוזו השיב ה"ר אברהם ז"ל ואמר אמת הוא שאם הלכה כרב זביד ממילא שמענו דמקום הווי סימן, אבל מנא לך דהלכה כרב זביד והלא משמיה דרבא אמרה דאיהו מרה דפלוגתא ולא מהימן למימר הלכתא כותיה, ולפיכך הוצרך רבינו הגדול ליתן טעם לדבריו דפסק כרב זביד מסוגיא דשמעתא דאוקמא רב עוקבא במדדין ואף על פי שהאמינו רבינו הגדול ז"ל ופסק כמותו בסימן העשוי לידרס דהווי סימן משום דכיון דקי"ל מקום הווי סימן מתני' דיקא כרבא וסוגיין כותי' אף בסימן העשוי לידרס דהנך תרתי פלוגתי' מישך שייכא להדדי באוקמתא דמתני' ועוד דבמקום פליגי ר"נ לקמן ורב מארי פריש טעמא ורבא תלמיד הוא ויחיד הוא לגבייהו ולא הוה לך למיפסק כותי' אי ליכא טעמא מסוגיא דלקמן.

המלחמות ה' עונה שבאמת אם הלכה כרב זביד אנו יודעים ממילא שמקום הוא סימן - כך שלפי מלחמות ה' יש קשר בין סוגיית סימן העשוי להידרס לסוגיית מקום (יש להעיר שלפי דעת מלחמות ה', הרי"ף לא ניתק בין המחלוקות). מדבריהם של ראשונים אלו עולה שהם הבינו שיש לאחד בין מחלוקת סימן-מקום למחלוקת סימן העשוי להידרס.

⁹⁸ רי"ף מסכת בבא מציעא יב, ע"ב: "בעו מיניה מרב ששת משקל הווי סימן או לא הווי סימן אמר להו רב ששת תניתוה מצא כלי כסף וכלי נחושת וגסטרא של אבר וכל כלי מתכות לא יחזיר עד שיתן אות או עד שיתכוין משקלותיו ומדמשקל הווי סימן מדה ומנין נמי הווי סימן: ומקום נמי הווי סימן דקא מקשינן לקמן וניהווי מקום סימן ומפריקנן במדדין מדקא מקשינן ומפריקנן הכי שמעינן מיניה דמקום הווי סימן."

⁹⁹ המאור הגדול מסכת בבא מציעא יב, ע"ב: "ועוד כתב הרי"ף ז"ל ומקום נמי הווי סימן מדאמרינן לקמן וניהווי מקום סימן ומפריקנן במדדין וכו' ולא היה צריך לכל זה מאחר דפסק כרב זביד משמיה דרבא הלכתא כריכות ברשות היחיד דרך הנחה חייב להכריז בדבר שאין בו סימן ממילא שמעינן דמקום הווי סימן ורבא לטעמיה דאמר מקום הווי סימן ובגמ' מתרין לה למתניתין בפירושו משום הדין טעמא."

ז. סימן מובהק

הגמרא בגיטין (כז, ע"ב) עוסקת בשאלה האם סימנים הם דאורייתא או דרבנן. במסגרת זאת נעזרת הגמרא במושג "סימן מובהק" ודנה באפשרות להשיב גט על פי סימנים, כשהיא מגיעה למסקנה שגט אפשר להשיב רק על פי סימנים מובהקים, משום שאפשר לסמוך עליהם מדאורייתא:

כגון דקאמר: 'נקב יש בו בצד אות פלונית', דהוה ליה סימן מובהק. ודוקא בצד אות פלונית, דהוה ליה סימן מובהק, אבל נקב בעלמא לא - מספקא ליה סימנין אי דאורייתא אי דרבנן.

מהם סימנים מובהקים הנזכרים כאן? - רש"י שם מסביר את הדבר בזו הלשון: "דהווי סימן מובהק, דאין עדות ברורה מזו". כלומר, סימן מובהק, לפי רש"י, הוא סימן שיש לו מעמד זהה לעדות, וזאת בניגוד לסימן רגיל, אך יש ראשונים אחרים שלא מסכימים לכך וסוברים שאין הבדל מהותי¹⁰⁰ בין סימן רגיל ובין סימן מובהק מבחינת מה שהם עושים בפועל.

¹⁰⁰ מי שמסמן יותר מכל את הגישה שאין הבדל ממשי בין סוגי הסימנים הוא הראב"ד בשיטה מקובצת (כז, ע"ב) שאומר: "למאי נפקא מינה? לאהדורי גט אשה בסימנים - פירוש - בסימן שאינו מובהק, אבל בסימן מובהק מיהא מהדרינן. ולא ידענא מהי תיתי אי סימנין דרבנן נינהו. ואיכא למימר: מ'עד דרוש אחיך אותו' נפקא, דרשינן: 'עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי' וכו'. והשתא מספקא לן הנך סימנין אי סימן מובהק הוא או לא. דאי סימן מובהק הוא, ורבנן הוא דעביד תקנתא לאהדורי אבידתא בסימן שאינו מובהק, אבל גט לא. ואי סימן שאינו מובהק הוא, אפילו גט אשה נמי, דהא דאורייתא הוא." אפשר לשמוע מבין דבריו ששואל מניין לנו שבכלל ניתן להשתמש בסימנים מובהקים ושהוא דורש לימוד מן הפסוק שהוא לא רואה הבדל מהותי בין סימנים מובהקים לכאלו שלא, מבחינתו זה לא מובן מאליו שסימנים כאלו פועלים. נפקא מינה יכולה להיות במצב שבו שני בני אדם דורשים אבידה מהמוצא ולאחד יש סימן מובהק ולשני אין: "הלכתא: אם יבואו שני בני אדם, אחד יתן באבדה סימן מובהק, והשני - סימן שאינו מובהק, לא אמרינן נתת לאומר סימן מובהק. דכיון דחזינן מקראי החזרת אבדה בסימן שאינו מובהק, אשתכח דשקולין הן סימן מובהק וסימן שאינו מובהק, ולא יתן לא לזה ולא לזה. שאם לא היתה חזרת אבדה בסימן שאינו מובהק אלא מדרבנן, אם היו שנים כענין זה שהזכרנו, היינו נותנים אותה לאומר סימן מובהק, דהא דאורייתא והא דרבנן" (שיטה מקובצת בבא מציעא כח, ע"א). דהיינו שעל פי זה סימן מובהק לא גובר על סימן שאינו מובהק! אנו נראה במשך את דברי הרב סולובייצ'יק בשם רב חיים זקנו שסובר אחרת, זאת משום שמבחינתו יש הבדל ממשי בין סימן מובהק לכוזה שאינו.

הרמב"ם, פוסק בהלכות גזילה ואבירה שאנו סומכים על סימנים מובהקים לדין תורה, וכדוגמא לסימן מובהק הוא מציין את המקום שבו נמצאה אבירה, דוגמא מפתיעה שלא היינו מצפים לראותה לאור הדיונים שראינו עד עכשיו בגמרא, וזו לשונו:

הסימנים המובהקין סומכין עליהם ודנין על פיהם בכל מקום דין תורה, והמדה או המשקל או המנין או מקום האבדה סימנין מוֹ-בהקין הן¹⁰¹.

אכן, מהמשך דבריו של הרמב"ם עולה תמונה שונה; הרמב"ם אומר שהמוצא כריכות ברשות היחיד חייב להכריז עליהן, וזאת משום שסימן הוא מקום, והוא ממשיך ומציין שסימן-מקום ככלל אינו סימן מובהק:

מצא כריכות ברשות היחיד, אם דרך נפילה הרי אלו שלו, ואם דרך הנחה חייב להכריז שאף על פי שאין להם סימן, המקום סימן, אף על פי שאינו סימן מובהק, מצא אלומות, בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים, נוטל ומכריז¹⁰².

הסתירה בדברי הרמב"ם מובהקת: בפרק יג מקום הוא סימן מובהק, אך בפרק טו המקום אינו סימן מובהק! - המגיד משנה התקשה מאוד בסתירה זו ופתר אותה באומרו שהנאמר שמקום אינו סימן מובהק טעות סופר הוא, אך רוב מפרשי הרמב"ם לא גרסו שמדובר כאן בטעות סופר וניסו להציע דרכים לפתור סתירה זו. הכסף משנה, למשל, הציע את הפתרון המעניין הבא לסתירה ברמב"ם:

מצא כריכות ברה"י וכו'... ול"נ שאפשר לומר שמ"ש כאן אינו סימן מובהק היינו משום דאיכא למיחש שמא עברו בני אדם באותו רה"י וגלגלוהו ממקומו אבל היכא דידוע שלא נתגלגל כגון שהוא מונח בצד הגדר הוי מקום סימן מובהק וכמ"ש פ"ג.

לפי הכסף משנה המקרה שבו לדעת רמב"ם מקום אינו נחשב סימן מובהק הוא כאשר יש חשש שאנשים הזיזו וגלגלו את הכריכות ממקומן, אבל כאשר ידוע בוודאות שלא גלגלו אותן ממקומן אז אכן מקום מתפקד כסימן מובהק. לפי הסבר זה, מקום מתפקד כסימן מובהק רק כשהוא בא יחד עם עקרון אחר, ונראה שהכוונה לכלל העקרונות שנמנים בגמרא: אוכל שלא נדרס, דברים כבדים ועוד; בצירוף כל אחד מאלו מקום הנו סימן מובהק, ומבלעדיהם - הוא לא. לפי הכסף משנה סימן-מקום אינו קטגוריה אחת, אלא מתחלק לכמה מקרים ומדבריו עולה שהאמירה שמקום אינו סימן מובהק היא אמירה מוטעית, שכן בראש ובראשונה הדבר תלוי בסיטואציה של המקום; כאשר למקום יש חיזוק - דהיינו מקום שלא מידרסא - הוא אכן הופך להיות סימן מובהק.

המאירי מונה את המקום בדרך הינוח ואת הדבר הראוי להידרס בתוך הרשימה של הסימנים כשני סימנים שונים ולא נראה כאילו הוא מחבר ביניהם, כך שלדעתו מדובר בסימנים מסוגים שונים שאינם תלויים אחד בשני; לפי דבריו יש הבדל בין מקום שהוא דרך הינוח ובין מקום שאינו דרך הינוח: מקום שהוא דרך הינוח הוא סימן ומקום שאינו דרך הינוח אינו סימן. על פי תפיסה זו סימנים אינם דבר אחדותי, ומשמעותם נקבעת לפי הסיטואציה שבה הם נמצאים וכל סימן שונה מחברו. אי אפשר להכניס את כל הסימנים לאותה הקטגוריה, ואפילו סימן שנדמה כסימן אחד, כגון סימן-מקום, הוא לעיתים סימן מובהק ולעיתים לא. לכן לא שייך לדבר על פסיקה אחדותית בנוגע לסימנים השונים, ועל פי תפיסה זו כל סימן לגופו.

ח. פעולתו של סימן מובהק

סימן מובהק הוא סימן שבא להגדיר מציאות חדה ועל כן גם פועל בצורה חדה. הרב סולובייצ'יק אומר דברים אלו בשם רב חיים מבריסק בשיעוריו:

¹⁰¹ רמב"ם הלכות גזילה ואבירה יג, ה.

¹⁰² רמב"ם הלכות גזילה ואבירה טו, י.

דיש לומר דהך סימן דמקום מועיל להוציא מידי מוצא האבידה, אבל אינו מועיל כנגד טענת אדם אחר שטוען שהוא בעל האבידה ונותן סימן מובהק יותר מסימן דמקום. ולכן כשיש בחפצא סימן מובהק אזי סימן דמקום שאינו מובהק כל כך אינו מועיל להוציא מטענת אדם שני. אולם כשאין סימן מובהק אחר בחפצא אזי סימן דמקום מועיל להוציא את האבידה מידי המוצא.

לפי הרב סולובייצ'יק, סימן מובהק מהווה סימן חזק יותר מסימן שאינו מובהק. במצב רגיל שבו האדם דורש את האבידה שלו עם סימן רגיל הוא יקבל את האבידה בחזרה, אך כאשר יותר משני אנשים דורשים את האבידה עם סימן, הסימן המובהק יגבר על הסימן שאינו מובהק; כלומר, כאשר סימן שאינו מובהק עומד מול סימן מובהק - הסימן המובהק הוא זה שמסוגל להוציא את האבידה מידי המוצא ולהעבירה לידי המאבד, אף שלאדם אחר יש סימן שאינו מובהק. מאידך, סימן שאינו מובהק לא מסוגל להחזיר את האבידה לידי המאבד בכל מצב רק במקרה שאין תובעים אחרים שבאים ואומרים שהאבידה היא שלהם. סימן מובהק יוצר מציאות ומהווה ראיה מציאותית בצורה מובהקת ובכוחו להוציא מידי המוצא (נותן כוח למאבד), בעוד שסימן שאינו מובהק מסוגל אולי לשקף את המציאות בפועל - היכן האבידה היתה - אך אין בכוחו להגדיר למי האבידה שייכת כאשר היא עומדת אל מול הסימן המובהק.

ט. סימן מובהק וסימן שאינו מובהק אותו סימן?

לאור דברי הרמב"ם, האור שמח טוען שיכול להיות שאותו סימן יהיה סימן מובהק ולא מובהק כאחד:

ונראה דבאמת בדבר שיש בו סימן אינו נוטל להכריז, מטעם דמטריח הבעלים לחזור על אבידתו, אבל כאן בכריכות דאין בהן סימן רק המקום שאבד, א"כ שפיר ניחא ליה שיטול המוציא ויכריז, מטעם דעבידי דמינשתפא ברגלי אדם, ושוב יאבד ממנו הסימן, ושמיא יטול אחד אחר כך ולא יהא לו לבעלים בה סימן,

לכן טפי ניחא ליה שהמוצא ראשון עדיין במקום שהונח יטלנו ויכריז, דיהיה לו המקום סימן וועיין כסף משנה בזה, ולכן כתב בהלכה ח' מצא פירות מפוזרין דרך הנחה לא יגע בהן, משום דפירות כשהן מונחין אין מעבירין על האוכלין, וניחא ליה שיי נוחו עד שיבוא ויטול... ובוה מדוייק דברי רבינו, דלעולם לענין ההשבה את האבידה בסימן מקום שלא נחוש שמא אחר אבד באותו מקום שפיר הוי סימן מובהק, כמו מדה או מנין, דלא חייש שמא אחר אבד חפץ באותה מדה, אבל לענין דיחזיר ולא יעכב לעצמו, שלא נאמר דהבעלים מתייאש, בודאי הוי סימן שאינו מובהק, דבסימן מדה ומנין סביר הבעה"ב שיאמר לסוף סימניה ויחזיר לו המוצא, אבל בסימן מקום סבור הבעה"ב דיי למא מנשתפא, ולא יהיה לו בה סימן....

האור שמח אומר שעל אף שבדרך כלל על פי הרמב"ם אדם שרואה אבידה שמונחת בדרך הנחה לא יטול אותה אלא ישאיר אותה במקומו, במקרה זה של סימן-מקום נוטל את המציאה מאחר שהמקום אינו סימן רגיל;

לסימן-מקום יש שני היבטים: מחד, יש בו היבט של סימן מובהק, ומאידך, היבט של סימן לא מובהק; לעניין נטילת האבידה כדי להכריז עליה המקום מהווה סימן מובהק, זאת מאחר שהמקום אכן מהווה סימן מבחינת המאבד, שנמוך הסיכוי מבחינתו שיש עוד אדם שאיבד חפץ בדיוק שם, ולכן נוח לו למאבד שהמוצא ייטול את החפץ ויכריז עליו, שאם לא יעשה כן, החפץ האבוד יתגלגל ממקום למקום ושוב לא יהיה למאבד סימן; אך, לעניין הסיכוי שאבידה שהסימן שלה הוא מקום בלבד תשוב לבעליה, מקום אינו סימן מובהק - כי המאבד חושש שהחפץ לא נשאר במקום שבו אבד, שכן בניגוד לסימנים בגוף החפץ, סימן-מקום אינו דבר שנמצא בגוף החפץ עצמו והוא יכול להשתנות בקלות. במילים אחרות, סימן-מקום הוא סימן מובהק מצד המוצא מכיוון שמבחינתו יש פה סימן שנוח לו למאבד שהמוצא ייטול את החפץ, סימן המחייב אותו להתנהל אל מול האבידה הזו כאחת שיש בה חובת השבה, אך אותו סימן אינו סימן מובהק מצד המאבד מכיוון שהמאבד יודע שאין כאן סימן בגוף החפץ.

דברים אלו של האור שמח יכולים לעזור לנו למקד את מחלוקת רש"י ובעלי התוספות שראינו קודם. לדעת רש"י, מרגע שיש סימן - יש סימן, ודבר זה מונע ייאוש; סימן הוא חלות הלכתית שיוצרת דבר מה במציאות וסימן-מקום מספיק כדי לייצר חלות כזאת, וכך גם סימן העשוי להידרס בצירוף גורמים אחרים כמו הכלל "אין מעבירין על האוכלין", אלומות כבודות שאינן מתגלגלות ממקומן ועוד. כל סימן יוצר את החלות שלו ולכל סימן דרך ההכרזה שלו, זאת מכיוון שהסימן הוא דין במציאות שלא קשור לתודעת המאבד. אכן, בעלי התוספות סוברים שהסימן אמור למנוע את תהליך ההתרצות אצל המאבד, אך כאן תהליך ההתרצות של הייאוש אינו נעצר - מאחר שמצד המאבד סימן זה אינו סימן מובהק, מכיוון שהוא אינו יכול להשתמש בו; כך הוא הדין גם לשאר סימנים שאינם סימנים חזקים, אלו הם סימנים שהמאבד אינו ממש יכול להשתמש בהם.

בדרך זו ניתן להסביר את הסתירה בין הסוגיה בדף כג, ע"ב, שבה אומרת הגמרא באיכא דאמרי בשם רב מרי שמקום אינו סימן, מפני שניתן לדחות את המאבד באמירה שכמו שהוא טוען שהניח את האבידה פה, כך גם חברך יכול לומר אותו הדבר, לבין הסוגיה בדף כה, ע"ב, שאומרת שבגזולות אין טעם להכריז מקום משום שהם מדדים, ומכך משמע שבאבידה שאינה מדדה יש טעם להכריז ומשמע מכאן שמקום אכן סימן בלא-מדדים. נראה שההבדל בין הסוגיות הוא באמת ההבדל של פרספקטיבה, האם מדובר בפרספקטיבה של המוצא או שמא בפרספקטיבה של המאבד; מבחינת המאבד מקום אינו סימן מובהק ולכן אין הוא יכול לדרוש את החפץ, אך מבחינת המוצא בהנחה שלא מדובר בגזולות מדדים נראה שכן אפשר להכריז על ידי מקום והמקום הוא סימן מובהק.

י. מה הסימן משקף לנו?

וכך אכן יש להתייחס באופן עקרוני לנושא של סימנים במציאות, המציאות שלנו מלאה בסימנים, אובייקטיביים וסובייקטיביים, שרומזים לנו איך להתנהל. חכמים הכירו בדבר זה ואמרו לנו שיש

סימנים שעדיף שלא לחפש, שמישהי מגיע בהיסח הדעת, ושיש סימנים שלא יעזרו לנו אף אם נזהה אותם. מאידך אנו מחפשים סימנים בדרך ופועלים על פיהם לא מעט, והרי דברי הרמב"ן הידועים "מעשה אבות סימן לבנים" האמונים על שפתותינו:

אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בעניין אברהם, יצחק ויעקב, והוא עניין גדול, הזכירהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המ"קרים, ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו.

לפי דברים אלו של הרמב"ן מעשי אבות מהווים עבורנו מעין סימן מהי הדרך הנכונה והמדויקת שיש ללכת בה. על חשיבות הסימנים כתב גם הבעל שם טוב בדבריו על התפילה וקבע שעל האדם מוטלת החובה לחפש בתוכו את סימניה של צורת התפילה אותה הוא אמור להתפלל¹⁰³.

באחד מסיפוריו המפורסמים עוסק רב נחמן מברסלב בזוג ציירים שהטיל עליהם המלך לצייר את הארמון החדש אשר הוא בנה, צייר אחד עמל רבות, אך הצייר השני לא:

¹⁰³ בעל שם טוב בראשית פרשת נח, אות נד: "לפעמים אם אינו יכול להתפלל לא יאמין שהיום בודאי לא יתפלל אלא יחזק עצמו יותר, ויפול עליו יראה יותר ויותר, כי הוא משל למלך שיצא למלחמה, ומתלבש עצמו, והחכמים מכירים אותו בתנועותיו, אבל אותם שאינם חכמים כל כך מכירים את המלך על ידי סימנים, שבמקום שיש שם שמחה יתירה וגדולה, שם הוא המלך, וכן כשאינו יכול להתפלל בכוונה ידע שיש שם שמירה יתירה סביב המלך, ובאמת יש שם המלך אבל הוא אינו יכול ליקרב אל המלך, מחמת גדול השמירה שסביב המלך, לכן צריך לחזק עצמו ביראה, ובכח גדול בכוונה יתירה, כדי שיהיה יכול להתקרב ולהתפלל לפניו יתברך שמו, ואז יהיה יכול להתפלל בכוונה יתירה".

והשני לא שם אל לבו גזרת המלך ולא עסק בזה כלל. וכאשר הגיע סמוך לזמן המגבל שהיו צריכין לגמר מלאכתם הנה הראשון כבר גמר מלאכתו ואמנותו בחלקו בציור נאה ונפלא מאד. וזה השני התחיל להסתכל על עצמו מה זאת עשה שפלה הזמן בהבל וריק ולא חש לגזרא דמלכא. והתחיל לחשב מחשבות מה לעשות. כי בודאי באלו הימים המועטים הסמוכים לזמן המגבל אי אפשר לתקן עוד ללמד לעצמו ולעשות אמנות הציור לציר חלקו בזה הזמן המועט, כי היה סמוך מאד למועד הקבוע להם. ונתישב בדעתו והלך והטיח כל חלקו במשיחת סמנין (שקורין פאקיסט וסוג צבעו) ועשה פאקיסט שחור על כל חלקו. והפאקיסט היה כמו אספקלריא ממש שהיו יכולין להתראות בו כמו באספקלריא ממש. והלך ותלה וילון לפני חלקו להפסיק בין חלקו ובין חלק חברו. והיה כי הגיע מועד הקבוע שקבע להם המלך הלך המלך לראות תבנית מלאכתם אשר עשו באלו הימים. וראה חלק הראשון שהוא מצויר בציורים נאים ונפלאים מאד ומציירים שם בחלקו צפרים וכו' בדרךים נפלאים מאד. וחלק השני היה תלוי ויילון וחשך תחתיו ואין רואין שם מאומה. ועמד השני ופרש את היילון והזריח השמש ובאו והאירו כל הציורים הנפלאים בלם בחלקו מחמת שהיה שם הפאקיסט שהיה מאיר כמו אספקלריא. על כן כל הצפרים המציירין בחלק הראשון ושאר כל הציורים הנפלאים בלם נראו בתוך חלקו וכל מה שראה המלך בחלק הראשון ראה גם בן בחלקו של זה. ונוסף לזה שגם כל הפלים הנפלאים וכל הקרדנצן (רהיטים) וכיוצא שהכניס המלך לתוך הפלטיין בלם נראו גם בן בחלק השני. וכן כל מה שירצה המלך להכניס עוד בלים נפלאים לתוך הפלטיין יהיו בלם נראים בחלקו של השני, והוטב הדבר לפני המלך וכו'. (ויותר מזה איני זוכר) כל זה שמעתי מפיו הקדוש בעצמי.

אמנם ביכולת של הצייר השני לשקף את מה שעשה חברו יש התחמקות מן העבודה מצד אחד, אך מצד שני יש בה גדולה משל עצמה; דווקא השיקוף של יצירת הצייר שעמל וטרח יש בה רבות, שכן פעמים רבות מאוד ניתן לזהות את הגדולה של המציאות רק אם

עוצרים ומשקפים אותה. אמנם הצייר השני לא עשה כל עבודה, אך הוא זיהה גדולה, והזיהוי הזה של הגדולה שבמעשה חברו והשיקוף של גדולה זו, הן יכולות שלעתים כל כך חסרות, ביוצר ובמציאות בכלל. כך גם בסימנים, לעתים מרוב הרצון למצוא סימנים מובהקים, מבוססים וכמעט מושלמים, אנו מפספסים לא פעם סימנים לא-מובהקים. מי שמחפש כל הזמן את הסימן המובהק, לא מעט פעמים פשוט יפספס את הסימן שאינו מובהק, דווקא עצירה ושיקוף של המציאות יכולות פתאום להציף סימנים לא מובהקים במלוא עוזם. ואולי הסוד בנוגע לסימנים הנו באמת ההתייחסות הכפולה: מצד המוצא ומצד המאבד. כאשר אדם נמצא בתהליך של מציאה המון פעמים הוא מזהה סימנים מובהקים. אך למאבדים אותם סימנים אינם סימנים מובהקים.

אולי הדרך להגדיר סימן שאינו מובהק תלויה בשאלה האם הוא מעביר את האדם תהליך של התרצות והאם הוא מערער את תמונת עולמו של האדם; במידה וכן, בעבור אותו אדם יש כאן סימן מובהק, אך בעבור אחר - לא.

האם יש חובה לחפש סימנים בדרך? האם אנו צריכים לשאוף להפוך סימנים אקראיים לסימנים מובהקים? אלו הם שאלות לא פתורות, שאלות שעל האדם להכריע בהן באופן אישי, אך יש לזכור שסימנים בדרך קיימים, שמובהקות קיימת, הגם שלעיתים מה שמובהק לאחד מטושטש לשני.

ניתן לומר גם שמבחינה חברתית יש עלינו חובה לשים לב לסימנים; הכי קל לחברה לבוא ולומר שהסימן שמופיע מול העיניים הוא לא סימן מובהק, אך חברה נמדדת דווקא בכך שאצלה כל הסימנים מובהקים, שכל סימן הופך להיות לחלות. אולי אצל חברה לא צריך לחכות להתרצות האישית אלא להבין שיש כאן אחריות ציבורית שגוררת התייחסות רצינית ביותר לכל סימן הכי קטן במציאות ובסובב אותנו. החל מסימנים של הצלחה ושל התגלות, אך גם

סימנים שקל להתעלם מהם, כגון סימנים של קושי ומצוקה. סימנים אינם רק ברוח אלא גם בחומר וחברה צריכה להיות רגישה לסימנים שמתגשמים אל מול עיניה.

היכולת לזהות סימן שאינו מובהק אינה פשוטה, יש כאן ממד של בחירה, וכדי לזהות סימנים על האדם לחפש אותם. פעמים רבות, זיהוי של סימן והיכולת להגדיר אותו כסימן, תלויה מאוד במי שאני ומה שאני, וכדי לראות את האחר, את הסימן שבאחר על האדם לעבור תהליך בעצמו. האדם שמוצא אבידה ומרים אותה, יכול לבחור להתעלם מן הסימנים שאינם מובהקים, להשאיר אותם בתור שכאלה, אך אם הוא רואה את הסימנים שאינם מובהקים כסימנים מובהקים, הוא בראש ובראשונה אומר משהו על עצמו.

זו שאלה אמיתית האם סימנים שאינם מובהקים הם חלק ממערכת הסימנים שלנו או לא, אבל מי שיודע לזהות סימנים, הופך בעצמו להיות סימן לאחרים וגם אחרים יודעים לזהות בו סימנים. ומי שמזהה סימנים באחר, ממילא הוא גם מאיר פנים לאחר; ומי שמזהה סימנים יודע גם איך להחזיר אבידה לבעליה ולעשות סדר במציאות. אפשר זיהוי הסימן לבדו מלמד על הארת פנים עמוקה של האדם עצמו.

וכך אכן אומר רבי נחמן מברסלב על המושג הארת פנים:

כִּי צָרִיךְ לְזַבֵּךְ אֶת הַפְּנִים שְׂיֻכַּל כָּל אֶחָד לְרְאוֹת אֶת פְּנָיו בְּפָנִים שְׁלוֹ כְּמוֹ בְּמַרְאֵה עַד אֲשֶׁר בְּלֹא תוֹכְחָה וּבְלֹא מוֹסֵר יִתְחַרֵּט חֲבֵרוֹ תִּקְבֵּץ עַל מַעֲשָׂיו רַק מִמָּה שְׂיֻבֵּיט בְּפָנִים שְׁלוֹ. כִּי עַל יְדֵי שְׂיֻבֵּיט בְּפָנִים שְׁלוֹ יִרְאֶה אֶת עֲצָמוֹ כְּמוֹ בְּמַרְאֵה אֵיךְ פְּנָיו מְשַׁקֵּעַ בְּחֻשָׁן.

במעשה מאבידת בת מלך מבין המשנה למלך שהסימן שהושאר לו אינו סימן מובהק, הוא מבין שהר של זהב ומבצר של מרגליות הם לא משהו שהוא מכיר ומזהה. הפתרון של המשנה למלך הוא לשוב חזרה למדבר, לאותו המקום שעליו היה לעזוב כדי למצוא את בת המלך בראשונה. החזרה הזו היא מעין איפוס של הסיפור, מעין התחלה

חדשה. אם עד עכשיו היו מעין "כללים ברורים" למהלך העלילה, סימנים מובהקים שהמשנה למלך היה אמור לפעול על פיהם, כאן המציאות השתנתה והמשנה למלך מבין שכדי למצוא את בת המלך עליו לצאת מחדש למסע, עליו להשעות את מה שהוא מכיר ולהתחיל ממקום שמנטרל את המציאות שסביבו. הוא מבין שזיהוי הסימן שאינו מובהק תלוי בו ועל כן הוא עליו לעבור תהליך מחדש שמתחיל באותו מקום שבו הוא התחיל את המסע שלו.

במדבר נתקל המשנה למלך בשלוש דמויות מיתיות שאינן יודעות לזהות סימנים. אלו הם שני אנשים שנושאים על גבם עולם שלם ואילן שלם. אנשים שחולשים על החי על האדמה, על המעופף בשמים ועל הרוחות. אך מה שמאפיין אותם יותר מכל הוא שהם נמצאים בתוך מערכת סגורה, הם אינם מסוגלים לזהות סימנים שהם לא מובהקים להם. האילן הוא פרספקטיבה כוללת של התייחסות למציאות: האחראי על החיות מכחיש את קיומו של המקום, את קיומו של מבצר עשוי זהב ומרגליות, והוא אינו מקבל את הסימן שנושם בדמעות על גבי המטפחת. כך גם האחראי על העופות והאחראי על הרוחות. רק הרוח שאינה בתלם, האחרונה להגיע, שיוצאת מהסדר המובהק של ארון הרוחות, היא זו שמזהה את הסימן. לעיתים דווקא אלו שלא מוגבלים לדרך הרגילה הם אלו שמסוגלים למצוא את הסימן שאינו מובהק.

החלוקה שבין סימן מובהק לסימן שאינו מובהק מתחילה ברצף של סוגיות שמשנות את הבינאריות של הסוגיות עד כה; אם עד עכשיו השיטות העקרוניות היו חלות מוגדרת על המציאות אל מול התרצות שיוצאת מתוך המציאות, בסוגיה זו ובבאות אחריה ההשלכות של הגדרים השונים יתחילו להצמיח הסתכלויות שונות שיאירו את הסוגיות באור חדש.